І. Бабенко

- Старший викладач кафедри педагогіки Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов

УДК 376. 54. (73)

МОДЕЛІ ОБДАРОВАНОСТІ В ДОСЛІДЖЕННЯХ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ

У статті подається аналіз моделей обдарованості. Автором досліджено праці американських та вітчизняних вчених, проаналізовано найвідоміші моделі обдарованості.

Ключові слова: *моделі обдарованості, обдарованість, дитяча обдарованість, інтелект, мотивація*

И. Бабенко

- Старший преподаватель кафедры педагогики Горловского государственного педагогического института иностранных языков

УДК 376. 54. (73)

МОДЕЛИ ОДАРЕННОСТИ В ИССЛЕДОВАНИЯХ АМЕРИКАНСКИХ И ОТЕЧЕСТВЕННЫХ УЧЕНЫХ

В статье предлагается анализ моделей одаренности. Автором исследованы роботы американских и отечественных ученых, проанализованы самые известные модли одаренности.

Ключенвые слова: *модели одаренности, одаренность, детская одаренность, интеллект, мотивация*

I. Babenko

-Senior instructor of the chair of pedagogy of Horlivka state pedagogical institute for foreign languages

УДК 376. 54. (73)

THE MODELS OF GIFTEDNESS IN THE AMERICAN AND DOMTSTIC SCIENTISTS' RESEARCHES

The paper gives the analysis of the models of giftedness. The author highlights the researches of American and domestic scientists, gives the analysis of the models of giftedness.

Keywords: *models of giftedness, giftedness, children's giftedness, intelligence, motivation.*

Постановка проблеми у загальному вигляд та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Феномен дитячої обдарованості цікавить багатьох фахівців – педагогів, психологів, соціалогів. На сучасному етапі проводиться значна робота, спрямована на вивчення й окремих ознак дитячої обдарованості (наприклад, рефлексія, домінантна пізнавальна мотивація, творча активність), і структури динаміки соціально-педагогічної підтримки дитячої обдарованості загалом. Усі діти потребують і педагогічної, і соціальної підтримки, зокрема обдаровані діти, адже вони потребують її більше, ніж інші. Обидві сторони цієї взаємодії однаково цілісні та важливі. Деякі обдаровані діти почуваються ізольовано від інших, але не незручно. Деякі з них мають ознаки стресу й депресії. Для надання будь-якої підтримки, а зокрема соціально-педагогічної, дитині перш за все треба визначити, якої саме підтримки вона потребує. У контексті розв'язання проблеми підбору відповідної підтримки особливого значення набуває визначення певних ознак обдарованості.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета цієї проблеми - розглянути концептуальні моделі обдарованості в дослідженнях американських та вітчизняних вчених.

У контексті досліджуваної проблеми **актуальність статті** полягає у розгляді різноманітних моделей обдарованості, запропанованих американськими та вітчизняними вченими, з огляду на доцільність використання позитивних аспектів іноземного досвіду у цій сфері в Україні.

Запозичення американського досвіду сприятиме вдосконаленню української ситеми надання підтримки обдарованим учням.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для виявлення обдарованої дитини необхідне розуміння природи обдарованості та таланту. Вивчаючи природу цих понять розглянемо *концептуальні моделі обдарованості*, оскільки вони є фундаментальною основою теорії обдарованості та таланту. Сьогодні ці моделі розробляють багато вчених і дослідників.

Зауважимо, що обдарованість як система містить кілька чинників. Спочатку звернемося до теоретичної моделі обдарованості. Ця модель базується на природі чинників, які були наведені американським дослідником Дж. Рензуллі.

У своїй *моделі потенціалу* Дж. Рензуллі пропонує таке визначення обдарованості, що передбачає взаємодію трьох фундаментальних психологічних особливостей:

– інтелектуальні здібності або талант (ті, що перевищують середній рівень), при цьому інтелектуальні здібності є необхідними, але не є недостатньою умовою для високих досягнень;

– креативність – це своєрідність поведінки особистості, що проявляється в оригінальних засобах отримання продукту, у нових підходах до вирішення проблем, створенні оригінального продукту;

– наполегливість (мотивація, орієнтована на завдання), яку автор називає „зобов'язанням перед поставленою метою" та зауважує, що існує період високого залучення до завдання та період низького. Ці періоди відповідно пов'язані з високою та низькою продуктивністю діяльності [19].

Цікавим є те, що в самій назві цієї теоретичної моделі Дж. Рензуллі використовує замість „обдарованості" термін „потенціал". Це є показником того, що запропонована концепція – у своєму роді універсальна схема, яку

можна використовувати для розробки системи виховання та навчання не тільки обдарованих, але й усіх дітей.

Дослідник стверджує, що для того, щоб обдарованість стала явною, три ці компоненти повинні бути представлені в людській діяльності одночасно [Там само].

Цю модель можна побачити в схемі (див. рис.1.1).

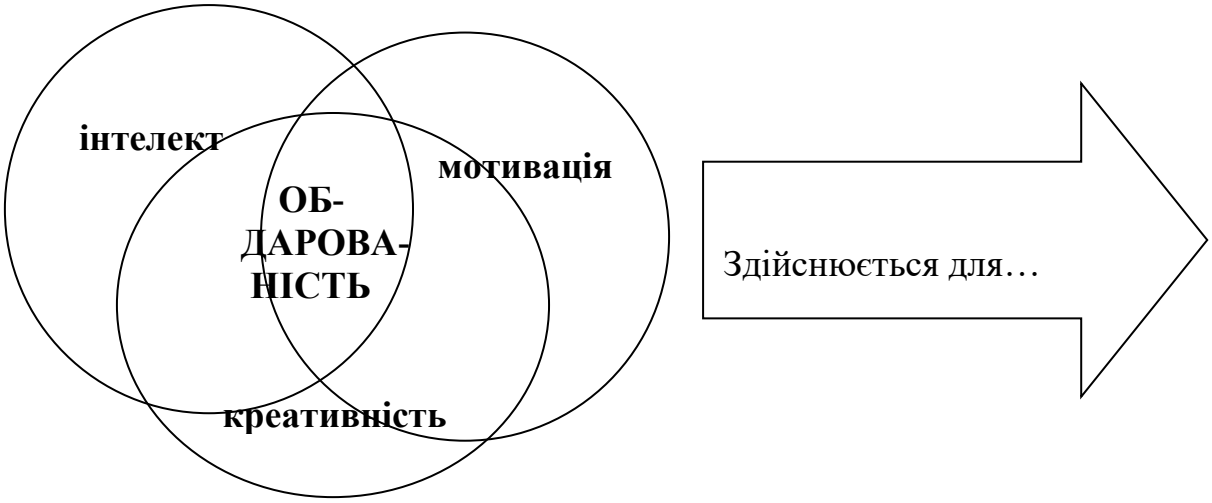

Рис 1.1. Схема психологічної особливості обдарованості

Отже, обдарованість, за Дж. Рензуллі, – це три кола, що взаємо перетинаються. Вони символізують мотивацію, видатні здібності (інтелект) та креативність. *Мотивація* – найбільш значним чинником тут постають пізнавальні потреби, які становлять основу пізнавальної мотивації, що у свою чергу домінує в обдарованої дитини порівняно з іншими типами мотивації. *Креативність* завжди була основним компонентом у структурі обдарованості, оскільки рівень розвитку інтелекту вважався недостатньою умовою.

П. Торренс під креативністю розумів процес, складовими частинами якого є чуттєвість до проблем, відчуття незадоволення та недостатності своїх знань, чуттєвість до відсутніх елементів, до дисгармонії тощо [26].

Не можна не враховувати той факт, що модель Дж. Рензуллі побудована на властивостях, що простежуються в дорослих, які вже реалізували свої творчі можливості. Однак виникало пародоксальне питання: який зв’язок існує між дитячою обдарованістю та дорослою. До цих чинників

додається ще три основні сфери: психосоціальна, когнітивна та фізична. Вони виділяють сфери людської діяльності, у яких виявляється обдарованість. Окрім цього, у соціалізованій теоретичній моделі враховано знання, що базуються на досвіді (ерудиція) та сприятливому середовищі. Автор зазначає, що відповідно до його концепції кількість обдарованих дітей може бути значно вища, ніж при їхній ідентифікації, коли використовують тести інтелекту або досягнень. Дж. Рензуллі не пов'язує поняття „обдарованість" лише з найвищим оцінювання окремого параметру.

Наведена концепція активно використовується для розробки проблем обдарованості, детально розкриває сутність обдарованості як природного явища. Дж. Рензуллі доволі чітко вказує напрямок педагогічної роботи. Виділена ним тріада використовується в більшості сучасних зарубіжних концепціях обдарованості. Так, багато спільного з моделлю Дж. Рензуллі мають концепції П. Торренса та концепція обдарованості, запропонована Д. Фельдхюзеном, які ми розглянемо нижче. Модель П. Торренса базується на схожій з моделлю Дж. Рензуллі тріаді: творчі здібності, творчі вміння, творча мотивація. Тут зазначено, що високі показники креативності не можуть гарантувати великих творчих досягнень, а можуть бути показниками певної ймовірності їхнього прояву. Максимальний же рівень творчих досягнень можливий лише при поєднанні всіх трьох чинників [24 – 26].

Також з ідеями Дж. Рензуллі багато в чому є схожою „мультифакторна модель обдарованості" Ф. Монкса, у якій автор пропонує такі параметри: мотивацію, креативність та виняткові здібності. Така модель відрізняється універсальністю, оскільки дозволяє пояснювати часткові прояви обдарованості в різних сферах (спеціальна обдарованість) [21].

С. Кон (S. Cohn) у 1977 р. сформулював свою модель обдарованості, яка чітко диференціює концепцію обдарованості та таланту. *Модель Кона*, показана в таблиці 1.1, поділяє обдарованість на три головних категорії здібностей: розумові, естетичні, соціальні [16].

Таблиця 1.1

Обдарованість

Розумова сфера				**Естетична Сфера**			**Соціальна сфера**			**Інші сфери здібності людини**
Кількісний талант	Вербальний талант	Спеціальний талант	Інші спеціальні аспекти таланту	Талант в образотворчих мистецтвах	Талант у виконавчих видах мистецтвах	Інші спеціальні аспекти таланту	Емфатичний / альтруїстичний талант	Талант лідера	Інші спеціальні аспекти таланту	Спеціальні аспекти таланту

В. Фостер (W. Foster) у 1981 р. спробував поєднати моделі Рензуллі та Кона. Учений поставив модель Кона ліворуч і праворуч від моделі Рензуллі. Разом головні компоненти здібностей Кона та компоненти двох рівнів Рензуллі (основний та спеціальний) організовані ієрархічно [18]. Схема (Рис. 1.2) демонструє це поєднання на прикладі таланту лідерства.

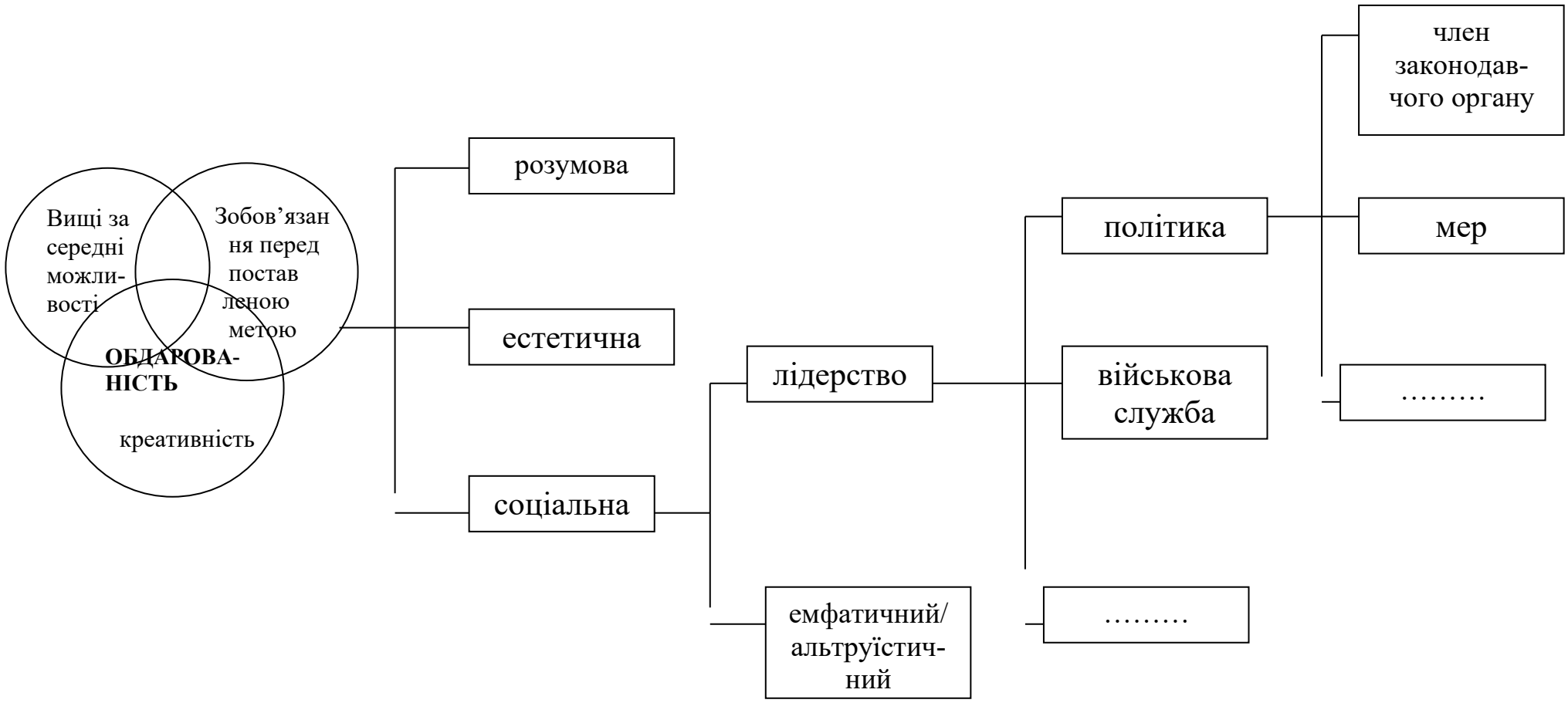

Рис.1.2. Схема поєднання на прикладі таланту лідерства

Інший модифікований та доповнений варіант Дж. Рензуллі у 1989 р. пропонує Дж. Фельдхюзен, він розробив модель обдарованості, що містила інтелектуальні та особистісні чинники: видатні загальні здібності; спеціальні таланти в будь-якій сфері; Я-концепція; мотивація.

На його думку, в основі загальної обдарованості є загальні здібності, що містять: здібності добре мислити, ефективно обробляти інформацію; досягати розуміння; вирішувати проблеми; використовувати метокогнітивні системи [17].

Я-концепція та самоствердження для Дж. Фельдхюзена є компонентом обдарованості та таланту, які за наявності інших особистісних та соціальних чинників сприяють реалізації обдарованості й таланту.

Говорячи про теорію обдарованості, уважаємо за доцільне зупинитись на *пентагональній теорії* Р. Стернберга.

Метою пентагональної теорії обдарованості є оволодіння та систематизація розуміння людей про те, що робить окрему особистість обдарованою. Це імпліцитна теорія, оскільки її об'єктом є людська концепція обдарованості, а не обдарованість сама по собі. Важливо зазначити, що взагалі імпліцитні теорії мають потребу бути „відкориговані" в будь-якому кінцевому стані [22].

Пентагональну теорію обдарованості Р. Стернберга можна подати у вигляді такої схеми (див. рис. 1.3).

Як можна побачити з таблиці, для того, щоб особистість уважалася обдарованою, вона повинна відповідати п'ятьом критеріям:

1) ознака досконалості;
2) ознака рідкості;
3) ознака продуктивності;
4) ознака того, що обдарованість можна довести;
5) ознака цінності.

Ці п'ять критеріїв було отримано шляхом інтуїтивного оцінювання великої кількості людей, які були визнані обдарованими або ні; та судячи з

того, яку характеристику вони мали, ці люди визнані обдарованими. Критерії пропонуються таким чином, щоб вони відповідали індивідуальному підходу та були достатніми для визначення обдарованості.

Рис. 1.3. Схема пентагональної теорії обдарованості Р. Стернберга

Розглянемо кожний критерій окремо.

Ознака досконалості. Ця ознака вказує на те, що особистість має вищі показники в одній чи більше галузях, ніж інші. Тобто обдарована людина повинна мати надзвичайні здібності в будь-якій сфері діяльності. Саме цей критерій відіграє важливу роль у процесі виявлення людини як обдарованої.

Ознака винятковості. Ознака винятковості вказує на те, що для того, щоб бути визнаною обдарованою, людина повинна бути наділена надзвичайною відмінною від інших рисою. Цей критерій потрібен для доповнення ознаки досконалості, оскільки людина повинна показати надзвичайність відмінної риси але, якщо ця риса не є унікальною, людина

може й не бути розцінена як обдарована, наприклад, якщо всі студенти факультету математики складуть тест з математики на високому рівні (бо це є їх фахом), це не буде означати, що всі вони обдаровані. Отже, для того, щоб бути визнаним обдарованим, треба бути наділеним унікальною надзвичайною відмінною рисою.

Ознака продуктивності. Цей критерій указує на те, що обдарована людина повинна бути наділена такими надзвичайними здібностями, які б приносили практичні результати. Але зазначимо, що існують певні дискусії щодо цього критерію. Деякі вчені вважають, що високі результати з будь-яких тестів на розумові здібності не є показником обдарованості. Вони вважають такі тести безглуздими [14], оскільки високі покажчики цих тестів ще не є показником того, що ця людина може щось робити. Так, високі результати з розумових тестів є лише знаком потенціалу людини. Отже, люди, які не розуміють, як застосувати свої надзвичайні здібності на практиці, можуть бути розцінені як обдаровані, але з обмеженнями. Тобто їхні здібності не змогли матеріалізуватись.

Ознака того, що обдарованість можна довести. Ця ознака вказує на те, що надзвичайність особистості, яка підкреслює її обдарованість, повинна бути доведена шляхом виконання спеціально призначених тестів. Особистість повинна довести тим чи тим шляхом, що здібності, якими вона наділена, можна розглядати як обдарованість.

Ознака цінності. Цей критерій указує на те, що для того, щоб людина була визнана обдарованою, їй потрібно продемонструвати свою надзвичайність у межах, які встановлені тим суспільством, у якому вона живе. Ознака цінності обмежує надання статусу обдарованої людини тим, хто має відмінні риси, що належать до ознак обдарованості.

Отже, пентагональна теорія Р. Стернберга надає базу для розуміння: чому одним людям надається визначення „обдарована", а іншим – ні.

Окрім цієї теорії, під керівництвом Р. Стернберга була розроблена *інвестиційна концепція креативності*. На думку автора, творчий процес

можна розглядати як успішне інвестування капіталу з позиції життєвого розуміння „покупати дешево, а продавати дорого”. У першу чергу цінність невідомих та невизнаних ідей дуже невисока. Тому творча особистість, створюючи та розвиваючи ідею, повинна правильно оцінити не тільки її прихований потенціал, але й майбутній попит на неї [20].

Відповідно до інвестиційної теорії необхідними джерелами творчості є: інтелектуальні здібності; знання; стилі мислення; мотивація; особистісні особливості; оточення.

Існує ще *багатофакторна модель обдарованості*, розроблена К. Хедером. Згідно з цією моделлю високі досягнення розглядаються як продукт обдарованості, особистісних характеристик та соціального оточення; обдарованість у цій концепції розуміється як індивідуальний, когнітивний, мотиваційний та соціальний потенціал, що дозволяє демонструвати значні досягнення в одній чи більше сферах, таких як: інтелект, креативність, соціальна компетенція, художні та психомоторні здібності [21].

Над моделями обдарованості працював також дослідник А. Танненбаум. Учений запропонував свою *п’ятифакторну модель обдарованості*. Цю модель часто називають психосоціальною, оскільки в ній пропонується класифікувати обдарованих людей за критеріями потреби в них суспільства. Отже, суспільство по-різному відчуває потребу в тій або іншій обдарованій людині. Суттєвим тут є визначення, до якого типу належить обдарованість людини. На думку А. Танненбаума, наявність високого рівня інтелектуального розвитку та креативності не можуть гарантувати досягнення видатних творчих результатів. Для цього необхідна взаємодія таких п’яти факторів розвитку обдарованості:

1) фактор „g”, або загальні інтелектуальні здібності;
2) спеціальні здібності в певній галузі діяльності людини;
3) спеціальні характеристики неінтелектуального характеру (особистісні), що необхідні для реалізації спеціальних здібностей у певній

галузі діяльності (відданість справі, емоційна стійкість, здатність до подолання перешкод);

4) стимулювальне оточення, що сприяє розвитку цих здібностей (родина, школа та ін.);

5) випадкові фактори (вдача) [1; 23].

Особливий інтерес становлять дослідження радянських учених, таких як Б. Ананьєв, А. Брушлинський, П. Гальперін, О. Ковальов, Г. Костюк, Н. Лейтес, О. Лєонтьєв, В. М'ясищев, А. Петровський С. Рубінштейн, Л. Слободенюк, Б. Теплов та ін., які займалися проблемою концептуальних моделей обдарованості.

Так, дослідник А. Петровський стверджував, що „обдарованість" є багатозначним поняттям та вказував на багатоаспектність проблеми її вивчення. Він визначав обдарованість як: якісне своєрідне поєднання здібностей, що забезпечує успішне виконання дій; загальні здібності; розумовий потенціал або інтелект; сукупність природних задатків; талановитість [12].

Інший дослідник Н. Лейтес під терміном „обдарованість" розуміє *набір здібностей*. Учений уважає, що дитяча обдарованість виявляється у схильності до праці, у гострій потребі дитини займатися певним видом діяльності [5; 6; 7].

Щодо досліджень українських учених, то цією проблемою займались такі вчені, як С. Гончаренко, В. Войтко, О. Кульчицька, Л. Липова, О. Матюшкін, В. Моляко, Б. Теплов та ін. [2; 3; 8; 9; 10; 13; 15].

Педагогічний словник (1997 р.) подає таке визначення обдарованості: „це індивідуальна потенційна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягнути значних успіхів у певній галузі діяльності"[11, с.235].

О. Кульчицька визначає обдарованість як складне, комплексне явище, що містить набір когнітивних, сенсорних та особистісних якостей людини і такі компоненти, як: високий інтелектуальний рівень, здатність людини до творчості та наполегливість, яка становить основну якість особистості [4].

В. Войтко визначає обдарованість як високий рівень задатків та схильностей, результат і свідчення високого інтелектуального розвитку людини [13].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Зазначимо, що моделі обдарованості, які було розглянуто в цій статті, не дають повного висвітлення багатогранності поняття обдарованість, оскільки видів обдарованості існує стільки, скільки можна вигадати пунктів людської діяльності (ці групи можуть бути також поєднані в доволі великі та менші групи). Кожна така група діяльності має окрему групу здібностей (мається на увазі „спеціальна обдарованість"). Виділення багатьох видів обдарованості звертає увагу на проблему розвитку та підтримки людей, з проявом їхніх здібностей у будь-якому аспекті життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бабенко І. Є.* Історія визначення „обдарованості" та „таланту" в дослідженнях американських вчених / І. Є. Бабенко // Творча особистість: формування і розвиток : зб. наук. пр. / редкол. : Г. П. Шевченко та ін. – Луганськ–Донецьк, 2008. – С. 23 – 28.
2. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. *Кульчицька О. І.* Використання біографічного методу у вивченні обдарованості / О. І. Кульчицька // Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик, О. І. Кульчицька, Л. Є. Сігаєва та ін. / за ред. С. О. Сисоєвої. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
4. *Кульчицька О. І.* Проблеми обдарованості в сучасній психології / О. І. Кульчицька // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / за ред. І. А. Зязюна. – К., 2001. – Ч. 1. – С. 263 – 268.
5. *Лейтес Н. С.* Об умственной одарённости / Н. С. Лейтес. – М. :

Изд-во АПН РСФСР, 1960. – 214 с.

6. *Лейтес Н. С.* Ранние проявлення одарённости / Н. С. Лейтес // Вопр. психологии. – 1988. – № 4. – С. 98 – 107.

7. *Лейтес Н. С.* Умственные способности и возраст / Н. С. Лейтес. – М. : Педагогика, 1971. – 277 с.

8. *Липова Л.* Концепція обдарованості та її види / Л. Липова, Л. Морозова, С. Ренський // Рід. шк. – 2003. – № 4 (879). – С. 10 – 12.

9. *Матюшкин А. М.* Некоторые актуальные проблемы диагностики и развития высоко одаренных (творческих) детей / А. М. Матюшкин // Проблемы специальной психологии и психодиагностика отклоняющегося развития. – М., 1998. – С. 37 – 50.

10. *Моляко В. О.* Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 1998. – № 1. – С. 3 – 5.

11. *Педагогический* словарь. – М., 1960. – Т. 3.– С. 17.

12. *Петровский А. В.* Вопросы истории и теории психологии. / А. В. Петровский. – М. : Педагогика, 1984. – 320 с.

13. *Психологічний* словник / за ред. В. І. Войтка. – К. : Вища шк., 1982. – 216 с.

14. *Савенков А. И.* Основные подходы к разработке концепции одарённости / А. И. Савенков // Педагогика. – 1998. – № 3. – С. 24 – 29.

15. *Теплов Б М.* Способности и одаренность / Б. М. Теплов // Избранные труды. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – С. 15-41.

16. *Cohn S. J.* A model for a pluralistic view of giftedness and talent / S. J. Cohn. – Unpublished paper prepared for the United States Office of Education, 1977. – 43 p.

17. *Feldhusen J. F*. A conception of giftedness / J. F. Feldhusen // Conceptions of Giftedness / eds. : Sternberg R. J., Davidson J. E. – New Your : Cambridge University Press, 1986. – P. 112 – 127.

18. *Foster W*. Leadership: A conceptual framework for recognizing and educating / W. Foster // Gifted Child Quarterly – 1981. – N 25. – P. 17 – 25.

19. *Renzulli J. S.* The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity / J. S. Renzulli // Conceptions of giftedness / eds. R. J. Sternberg, J. E. Davidson. – New York : Cambridge University Press, 1986. – P. 53 – 92.

20. *Sternberg R. J.* Conceptions of giftedness / eds. R. J. Sternberg, J. E. Davidson. – Cambridge, England: Cambridge University Press, 1986. – 369 p

21. *Sternberg R. J.* Definitions and conceptions of giftedness / R. J. Sternberg. – California : Corwin Press, 2004. – 574 p.

22. *Sternberg R. J.* What do we mean by giftedness? A pentagonal implicit theory / R. J. Sternberg // Gifted Child Quarterly. National Association for Gifted Children. – 1995. – N 39. – P. 88-94.

23. *Tannenbaum A. J.* Gifted children: Psychological and educational perspectives / A. J. Tannenbaum. – NY : Macmillan, 1983. – 245 p.

24. *Torrance E. P.* Broadening concepts of giftedness in the 70's. // Exceptional Children: Educational Resources and Perspectives / E. P. Torrance; eds. S.A. Kirk & F.E. Lord. – Boston: Houghton Mifflin Co.

25. *Torrance E. P.* Creative teaching makes a difference // Psychology and education of the gifted / E. P. Torrance; eds. W. Barbe & J. Renzulli. – N.Y. : Irvington Publishers, 1975.

26. *Torrance E. P.* The role of creativity identification of the gifted and talented / E. P. Torrance // Gifted Child Quarterly. – Vols. 2 and 10, 1984. – P. 153 – 156.